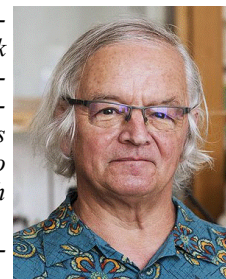

Diktát hrubých ukazatelů snížil kvalitu výuky*

Klasický výrok „vylít s vaničkou i dítě“ bude jistě platit na rozhodnutí vedení řady vědeckých a vysokoškolských institucí zamezit de facto svým zaměstnancům a studentům publikovat články v česky psaných odborných časopisech, byť jejich historie sahá i daleko do hloubky 19. století¹. Takové rozhodnutí se na multidisciplinární vědecké radě snadno přijme kvalifikovanou většinou, protože odborných a vědeckých časopisů majících ve statutu publikování povinně v češtině, které přežily dodnes, by jeden na prstech dřevorubce spočítal, neboť většina takových časopisů sahá k možnosti, že deklaruje pro autory možnost publikovat v češtině, slovenštině či angličtině, ale většinu článků publikuje stejně v angličtině. Web of Scien-

ce (tab. I) eviduje 28 časopisů hlásících se k češtině a Scopus jich pak uvádí 84. Mezi nimi, z hlediska profese autora, hraje přední místo časopis *Chemické listy*, který letos vychází již jako 116. ročník², a jako přímý následník *Listů chemických* dokonce 146. ročník.

Výše citované instituce, samozřejmě v dobré víře, někde nedoporučily, jinde zakázaly, posílání příspěvků a odborných či vědeckých prací do časopisů umístěných bibliometrickými ukazateli do tzv. třetího a čtvrtého kvartilu (v lepším přípa-

Tabulka I
„České“ časopisy uváděné v uznávané databázi Web of Science

Časopis časopisy publikující v češtině podle WoS, vydávané v Česku	článků ročně	1. verze	2. verze	IF	vychází od r.
1 ACTA CHIRURGIAE ORTHOPAEDICAE ET TRAUMATOLOGIAE CECOSLOVACA	19	CZ SK EN		0,531	1933
2 AKTUALNI GYNEKOLOGIE A PORODNICTVI	2	CZ EN		n/a	2008
3 ANESTEZIOLOGIE A INTENZIVNI MEDICINA	42	CZ SK EN		n/a	1990
4 ARCHEOLOGICKE ROZHLEDY	21	multijazyčný		n/a	1949
5 CESKA A SLOVENSKA NEUROLOGIE A NEUROCHIRURGIE	24	CZ SK EN		0,350	1904
6 CESKA GYNEKOLOGIE CZECH GYNAECOLOGY	49	CZ SK EN		n/a	1935
7 CESKA LITERATURA	28	CZ		n/a	1953
8 CESKOSLOVENSKA PSYCHOLOGIE	17	CZ SK EN		0,471	1957
9 COR ET VASA	38	CZ SK EN		n/a	1958
10 DEMOGRAFIE	9	CZ SK EN		n/a	1958
11 EPIDEMIOLOGIE MIKROBIOLOGIE IMUNOLOGIE	15	CZ EN		0,444	1951
12 FILOSOFICKY CASOPIS	33	CZ SK		0,011	1953
13 GEOGRAFIE	7	CZ SK EN		0,744	1895
14 HISTORICKA SOCIOLOGIE	15	multijazyčný		n/a	2009
15 HUDEBNI VEDA	19	CZ SK EN		n/a	1964
16 CHEMICKE LISTY	78	CZ SK EN		0,381	1876
17 LISTY CUKROVARNICKE A REPARSKÉ	89	CZ		0,202	1882
18 LISTY FILOLOGICKE	9	multijazyčný		n/a	1874
19 MEZINARODNI VZTAHY CZECH JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS	6	CZ SK EN		n/a	1965
20 OBRANA A STRATEGIE DEFENCE STRATEGY	3	CZ		n/a	2001
21 POLITICKA EKONOMIE	16	CZ SK EN		0,319	1953
22 REPORTS OF FORESTRY RESEARCH ZPRAVY LESNICKEHO VYZKUMU	8	CZ		n/a	1955
23 REVUE CIRKEVNIHO PRAVA CHURCH LAW REVIEW	28	CZ EN		n/a	1995
24 SLAVIA CASOPIS PRO SLOVANSKOU FILOLOGII	3	multijazyčný		n/a	1921
25 SLOVO A SLOVESNOST	11	multijazyčný		0,200	1965
26 SOCIOLOGICKY CASOPIS CZECH SOCIOLOGICAL REVIEW	40	CZ	EN	0,588	1965
27 STUDIA THEOLOGICA CZECH REPUBLIC	22	CZ SK		n/a	1999
28 VOJENSKÉ ROZHLEDY CZECH MILITARY REVIEW	8	CZ SK EN		n/a	1992

* Redakce časopisu *Chemické listy* souhlasí s přetištěním nezměněné verze článku dle potřeby.

dě za takové práce publikované v češtině autory netrestají). Nelze nevidět, že je k tomu vede vládou schválená Metodika 17+ (RVVI)³ i ohled na státem rozdělované finance.

Povězme si, co kořen problému vlastně znamená. Pan Eugene Garfield, zakladatel Ústavu pro vědecké informace (ISI) ve Filadelfii, v roce 1975 stvořil nástroj „hodnocení“ vědeckých časopisů, který měl sloužit knihovníkům jako pomůcka k tomu, zda mají některý časopis do knihovny koupit či nikoli, takzvaný „Impact Factor“, dnes jej každoročně publikuje společnost Clarivate⁴, která v řetězu překupování firem nakonec ústav ISI „vlastní“. Hodnotících faktorů tohoto typu byla řada, např. podle toho, za kolik vyjde jedna strana nebo jedno písmeno otištěné v časopise apod.

Impaktní faktor (IF) je číslo, které ukazuje, kolikrát byla práce z daného časopisu citována v odborných časopisech během dvou let v poměru k celkovému počtu v tom časopise publikovaných prací. Asi nechtěl, ale stvořil „kladivo na čarodějnice“, kterého se chopili byrokrati ve vědě a podle kterého začali „kádrovat“ nejen časopisy, ale i autory v „impaktovaných“ časopisech publikující bez ohledu na to, že nástroj nikterak nebyl stvořen k hodnocení kvality těchto časopisů ani jejich autorů. Pokud se vám totiž poštěstí publikovat např. nereprodukovatelný pokus, může se stát, že budete mít tolik diskusních a odmítavých citací, že je ani v nůši neodnesete, jako se to povedlo v roce 1989 Martinu Fleischmannovi a Stanley Ponsovi s „objevem“ tzv. studené fúze spojené s emisí gama záření⁵.

Bibliometričtí byrokrati šli ještě dále, pomocí IF rozdělili časopisy na čtyři kategorie, čtyři kvartily a bylo „vymalováno“. Nic proti tomu, pokud vedení instituce doporučí svým zaměstnancům posílat články do těch nejlepších časopisů, ale problém začne být tam, kde pro základní výuku, zejména v disciplínách STEM⁶ (v oborech přírodní vědy (Science), techniky (Technology) a technologie (Engineering) a matematiky (Mathematics)) chybí soudobý odborný materiál v mateřském jazyce. V obecné rovině úvaha platí i mimo STEM, protože i antičtí filozofové, než se utkali v rétorském klání, stanovili dohodu, co jaký výraz ve skutečnosti znamená.

Časopis vycházející v češtině logicky nemá možnost dosáhnout takové citovanosti jako časopis v angličtině (což je dnes jazyk v odborné sféře nejběžnější), protože odborníků na zeměkouli schopných přechíst (natož citovat) český článek není mnoho, a časopis padá tak do propadlišť čtvrtého kvartilu, pokud jej vůbec systém impaktního faktoru a kvartilů eviduje.

Zejména přední odborníci v oborech STEM by měli mít za povinnost kultivovat český odborný jazyk a úroveň obecně dostupných vědeckých a technických informací publikováním odborných statí v češtině. Pokud se tak nebude dít, zejména úroveň vzdělávání (nejm. v oborech STEM) na středních školách a na bakalářské úrovni ustrne a nebude se vyvíjet stejnou dynamikou jako samy dotčené obory. Kterýkoliv stát, který chce budovat svoje lepší přišť, si nemůže dovolit do budoucna zapříčinit snížení kvality výuky, protože pak by se mohl dočkat toho, že se obroví jeho hliněné nohy rozdrolí. A dlužno říci, že chemici se o kvalitu výuky starají již pradávno (srovnej např.⁷).

Vážné varování, kromě řady článků předních světových vědců v časopisech jako Nature apod., přinesla iniciativa „Declaration on Research Assessment (DORA)“ z roku 2012 (cit.⁸), která de facto odmítá používání hrubých bibliometrických ukazatelů k hodnocení vědy a jejich výsledků, protože jednak strani (ekonomicky) nejsilnějším hráčům a jednak tyto ukazatele jsou manipulovatelné vydavateli a redaktory časopisů. Navíc tyto údaje nesnesou srovnání napříč různými obory. Pro zajímavost uvedme, že se k iniciativě DORA připojila řada českých vědeckých institucí, včetně samotné AV ČR. Vážná etická varování z řady předních světových vědců jako např.^{9,10} nejsou vyslyšena.

Navíc od doby, kdy se v EU a USA rozšířila idea, že odborné články vzniklé s podporou daňových poplatníků musí být pro tyto poplatníky bezplatně přístupné (Open Access)¹¹, zatímco si je do té doby jejich instituce za nemalé peníze musely kupovat, vzniklo tisíce „odborných“ časopisů, které zpočátku za peníze od autorů (stovky až tisíce USD za jeden článek) otiskly cokoliv; čtenář ani knihovna pak již neplatili nic. Vznikly tzv. „predátorské“ časopisy, jejichž jediným zájmem jsou peníze; i když, abychom byli čestní, i pro „předpredátorské“ vydavatelské domy je zisk nikoli zanedbatelným faktorem. Aby situace nebyla tak jednoduchá, celá řada nakladatelství a časopisů, které byly původně na černé (predátorské) listině¹², na tzv. „Beall's list of predatory open access journals“, věc pochopila a přepracovala svoje redakční postupy tak, že se jejich časopisy zařadily i do prvního kvartilu a pan Beall je musel ze seznamu vyřadit. Nakonec Beall svůj seznam uzavřel, mj. i pod tlakem právních kroků, ale i faktu, že predátorský charakter nějakého časopisu mohl být skutečně sporný. Za zmínku stojí, že americké vydavatelství John Wiley & Sons v lednu loňského roku zakoupilo firmu, původně z Beallova seznamu, Hindawi, za 298 milionů dolarů¹³. Leč vstali noví bojovníci a seznamů, které uvádějí „nečestné“ časopisy, je k dispozici několik, bojovníci uvádějí jako podezřelé atributy např. krátkou dobu potřebnou na publikování článku či rostoucí počet publikací v ročníku, ale i například to, že je falešné hodnocení časopisu podle „primitivního“ impaktního faktoru z dílny Web of Science. Je proto dvakrát sporné, že i dnes proti vědci, jehož úroveň a kvalitu prokádovaly nespočetné komise, je možno použít výrok, že publikuje v časopise, který by mohl být predátorský¹⁴. Na straně druhé je s podivem, že člověk, který publikuje v časopisech s nanejvýš pochybným charakterem, si hrdě osobuje atribut „vědec“.

Ale zpět k podpoře vzdělanosti, kultury a odborné úrovně na našich školách. Těm nepomůže pouhý fakt, že existují komise pro české odborné názvosloví. Kromě neutuchajícího zájmu profesionálů v oblasti didaktiky chemie¹⁵ by pomohla masivní podpora publikování soudobých vědeckých poznatků v povinně český (nebo oboujazyčně česko-anglicky) vydávaných časopisech, které by byly šířeny jak na školách středních, tak vysokých. Pomohla by popularizace a podpora autorů a odborných společností, kteří se takového bezesporu obtížného úkolu zhostí. Užitečný by byl i tlak na provádění studentských konferencí v češtině, protože jak se (ne)umějí studenti český vyjadřo-

vat, je na pováženou. Pomohlo by i to, že vysoké školy budou požadovat po svých českých pracovnících, kteří žádají o udělení vědeckopedagogického titulu docent či profesor, aby předložili doklady o tom, jak přispěli ke kultivování výuky ve svém oboru v češtině. V oborech, kde český časopis zanikl nebo není, by mocní tohoto světa, například s odbornou pomocí ČSVTS, mohli vznik takového časopisu iniciovat, třeba prostřednictvím vhodného státního grantového podpůrného nástroje. Je totiž stále nutno mít na paměti, že systémy kvalitní vědy i kvalitního odborného vzdělávání jsou pyramidální a že bez dobrých a širokých základů bude jejich špička přinejmenším metastabilní. A jen na stabilní pyramidální struktuře můžeme budovat solidní špičkovou vědu a vypěstovat elitu, a to v libovolném světovém jazyce. Elita, která bude mít přehršle Q1 publikací ve skvělé angličtině, si pak může dovolit např. i popularizační článek špičkové vědy v češtině. Jak říkával pan profesor Zahradník, není nic snadnějšího než v neděli po obědě, při kávičce, napsat článek do Chemických listů. Oni anglicky mluvící „domorodci“ to mají jednodušší, ten popularizační článek, stejně jako vše ostatní, napíše prostě v mateřštině a citace se pohnou tak i tak.

Dnešní doba je složitá, mj. i ekonomicky, ale věrme, že zodpovědní činitelé tohoto státu pochopí naléhavost problému¹⁶, který popisují, a uloží např. Radě pro výzkum, vývoj a inovace, aby vypracovala nástroje (pokud to třeba neučiní sami), které budou úroveň odborné komunikace v národním jazyce řešit, přirozeně s náležitým důrazem na odbornou kvalitu, ale i, pokud se týče češtiny, v náležitě spolupráci např. s Ústavem pro jazyk český. A pokud jde o kvalitně přeložené české publikace do anglických verzí, dnešní překladatelské expertní programy jako například DeepL (který mj. používá časopis Chemické listy pro překlady povinných českých a slovenských verzí) jsou již ve stavu dobře použitelném¹⁷, což časopis konzultoval s Českoameričany.

Lze si proto přát a doporučit, aby za dobré publikace v češtině nebyli popotahováni či trestáni autoři, ba ani jejich mateřské instituce¹⁸.

Netroufám si být jako Karel Havlíček (Borovský), ale dovolte mi parafrázi: „České vzdělanosti hubitelé líti – byrokrati, kvartily a impaktiti!“.

Pavel Drašar (Kostecký)

autor je profesorem na VŠCHT Praha a vědeckým tajemníkem Českého svazu vědeckotechnických společností

LITERATURA

1. Drašar P.: Chem. Listy 115, 506 (2021).
2. Vyskočil V.: Chem. Listy 115, 497 (2021).
3. Vetchý D.: Chem. Listy 115, 337 (2021).
4. Garfield E.: Current Contents print editions June 20, 1994; <https://clarivate.com/webofsciencegroup/essays/impact-factor/>, staženo 5. 1. 2021.
5. Fleischmann M., Pons S., Hawkins M., Hoffinan R. J.: Nature 339, 667 (1989).
6. <http://www.nuv.cz/p-kap/koncept-stem>, staženo 5. 1. 2022.
7. Nesměrák K., Chalupa P.: Chem. Listy 115, 195 (2021).
8. <https://sfdora.org/>, staženo 5. 1. 2022.
9. Reedijk J.: Angew. Chem. Int. Ed. 51, 828 (2012).
10. Ernst R. R.: EPR Newsletter 20, 10 (2010).
11. <https://openaccess.cz/>, staženo 5. 1. 2022.
12. <https://beallslist.net/>, staženo 5. 1. 2022.
13. <https://scholarlykitchen.sspnet.org/2021/01/11/wiley-acquires-hindawi-interview/>, staženo 6. 1. 2021.
14. Komm M.: Deník Referendum 27. 10. 2021; <https://denikreferendum.cz/clanek/33283-co-o-ceske-akademie-obecni-rika-jeji-lhostejnost-k-pochybnym-publikacim-rektoru>, staženo 5. 1. 2022.
15. Vojír K., Rusek M.: Chem. Listy 114, 366 (2020).
16. Chuchvalec P.: Chem. Listy 114, 425 (2020).
17. Kratochvíl B., Bělohav Z.: Chem. Listy 115, 338 (2021).
18. Drašar P.: Chem. Listy 114, 569 (2020).

- Drašar P.: Chem. Listy 116, 201–203 (2022).
- <https://doi.org/10.54779/chl20220201>